

Κοινοπραξίες ελληνικών βιβλιοθηκών. Το "αναγκαίο καλό" των ψηφιακών βιβλιοθηκών

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΤΣΙΜΠΟΓΛΟΥ¹

Περίληψη

Το επίπεδο ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης προσδιορίζει τις σχέσεις συνεργασίας μεταξύ των βιβλιοθηκών. Μία σύντομη, συγκριτική αναδρομή στην εξέλιξη των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης, στις σχέσεις συνεργασίας των Ελληνικών βιβλιοθηκών και στο ρόλο, που κατά κύριο λόγο, παίζει εκάστοτε η βιβλιοθήκη, επιβεβαιώνει την παραπάνω κατηγορία. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις (υπό διαμόρφωση) συλλογές ηλεκτρονικών επιστημονικών περιοδικών στις ελληνικές βιβλιοθήκες, τις επικρατούσες τάσεις, τις οικονομικές, τεχνικές και θεσμικές μεταβλητές. Οι μεταβλητές αυτές επιβάλλουν αντικειμενικά τις κοινοπρακτικές συνεργασίες μεταξύ βιβλιοθηκών, ως το "αναγκαίο καλό" των ψηφιακών βιβλιοθηκών. Περιγράφεται επίσης ένα πλαίσιο θέσεων και κανόνων για μια εφικτή και ορθολογική πολιτική συντονισμένης ανάπτυξης της εθνικής συλλογής ηλεκτρονικών περιοδικών.

Λέξεις κλειδιά: ψηφιακές βιβλιοθήκες, ηλεκτρονικά περιοδικά, κοινοπραξίες βιβλιοθηκών, πολιτική κοινοπραξιών, Ελλάδα

Concertia of hellenic libraries. The "necessary good" of the digital libraries

FILIPPOS TSIMPOGLOU

Abstract

The level of development of new information technologies determines the cooperational relations between libraries. A brief, comparative retrospection on the evolution of new information technologies, the collaborative relations of Greek libraries and the main role that libraries are playing each period, verifies the above predicate. Emphasis is laid on (yet under formation) collections of electronic journals of Greek libraries, prevalent tendencies, economic, technical and institutional variables. These variables objectively establish libraries collaboration as the "necessary good" of the digital libraries. A framework of positions and rules is also described for a feasible and reasonable policy on the coordinated development of the national collection of electronic journals.

Keywords: digital libraries, electronic journals, libraries consortia, consortia policy, Greece

1. Εισαγωγή

Το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων καθορίζει τις σχέσεις παραγωγής. Στην περίπτωση των βιβλιοθηκών οι "παραγωγικές δυνάμεις" αντιστοιχούν στα διαθέσιμα εργαλεία των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης, ενώ οι σχέσεις παραγωγής αντιστοιχούν στις μορφές συνεργασίας μεταξύ βιβλιοθηκών (αλλά και συγγραφέων - εκδοτών - βιβλιοθηκών - χρηστών).

Εξειδικεύοντας τα παραπάνω στο πεδίο δράσης των βιβλιοθηκών διαπιστώνουμε ότι "το επίπεδο ανάπτυξης των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης προσδιορίζει τις σχέσεις συνεργασίας των βιβλιοθηκών".

Προϊστάμενος Τμήματος Ανάπτυξης Βιβλιοθηκών, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, Βασ. Κωνσταντίνου 48, Αθήνα 11635, e-mail: ftsimp@ekt.gr - Head, Libraries Development Department, National Documentation Centre, 48 Vas. Constantinou, GR-11635 Athens, Greece

Προς επικύρωση του τελευταίου παραθέτουμε στον πίνακα I μία σύντομη συγκριτική αναδρομή στην εξέλιξη των νέων τεχνολογιών πληροφόρησης και στις σχέσεις συνεργασίας των Ελληνικών βιβλιοθηκών. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις συλλογές των επιστημονικών περιοδικών. Έμφαση δίνεται στις αντιστοιχίες μεταξύ:

1. Διαθέσιμων εργαλείων
2. Σχέσεων μεταξύ βιβλιοθηκών
3. Κύριο ρόλο των βιβλιοθήκης

Πίνακας I

Χρονική Περίοδος	Διαθέσιμα Εργαλεία	Μορφές συνεργασίας Βιβλιοθηκών	Κύριος ρόλος Βιβλιοθηκών
< 1980	<ul style="list-style-type: none"> • Εντυπες εκδόσεις περιοδικών • Δελτιοκατάλογοι (χειρογραφικά συστήματα) • Τηλέφωνο • Ταχυδρομείο • Συγκέντρωση καταλόγων περιοδικών ομοειδών βιβλιοθηκών • Συλλογικός κατάλογος Βιο-Ιατρικών περιοδικών (Τζαμουράνη) 1.450 τίτλοι. • Εντυπες δευτερογενείς πηγές (Abstracts) 	<ul style="list-style-type: none"> • Κυρίαρχο το υπόδειγμα της απομονωμένης βιβλιοθήκης • Υποτυπώδης συνεργασία βασισμένη κυρίως σε προσωπικές σχέσεις και γνωριμίες. • Η εξυπηρέτηση χρηστών συνίσταται στην παραπομπή τους με βάση τους συγκεντρωμένους καταλόγους άλλων βιβλιοθηκών • Ανόπαρκτος διαδανεισμός βιβλιοθηκών (ILL: Interlibrary Loan) • Ελάχιστες περιπτώσεις document ordering από εξωτερικό (π.χ. BLDSC) 	<ul style="list-style-type: none"> • Συγκέντρωση και ταξιθέτηση καταγεγραμμένης γνώσης, σε έντυπες εκδόσεις • Κύριο μέλημα συγκέντρωση πληροφοριακού υλικού • Στόχος αυτάρκεια («Αλεξανδρινό» υπόδειγμα) • Βιβλιοθήκες-αγοραστής συνδρομών • Κάλυψη αναγκών τοπική (Ίδρυμα, σχολή κλπ.) • Καθοριστικό στοιχείο αποτίμησης μιας βιβλιοθήκης είναι το μέγεθος της συλλογής περιοδικών (πλήθος τίτλων και βάθος χρόνου)

Χρονική Περίοδος	Διαθέσιμα Εργαλεία	Μορφές συνεργασίας Βιβλιοθηκών	Κύριος ρόλος Βιβλιοθηκών
1981 - 1987	<ul style="list-style-type: none"> • Εναρξη αυτοματισμού μεμονωμένων βιβλιοθηκών • Χρησιμοποίηση mainframe, mini, supermini • Εμφάνιση πρώτων PC • Λογισμικά αυτοματισμού βιβλιοθηκών. Σποραδικές ιδιοκατασκευές, λύσεις ad hoc. • Συνδέσεις με διεθνείς βάσεις δεδομένων (σε host computers) • Εναρξη δημιουργίας Συλλογικού Καταλόγου από EKT (5-10 βιβλιοθήκες) • Fax εναντίον modem, πιλοτική online document ordering (Βιβλιοθήκες ΕΙΕ-Δημόκριτος 1987) • Δίκτυα δεδομένων: EURONET DIANE (Ευρώπη), HELPAC (Ελλάδα) 	<ul style="list-style-type: none"> • Αξιοποίηση fax για λήψη παραγγελιών και αποστολή άρθρων • Μη συστηματική και τυποποιημένη διαδικασία ILL. • Συχνή παραπομπή σε βιβλιοθήκες με σύνδεση σε διεθνείς βάσεις δεδομένων (EKT, TEE) • Αξιοποίηση Συλλογικού Καταλόγου Περιοδικών με παραπομπή χρηστών στις βιβλιοθήκες που περιλαμβάνονται. 	<ul style="list-style-type: none"> • Κάλυψη τοπικών αναγκών • Ορισμένες βιβλιοθήκες καλύπτουν και ανάγκες απομακρυσμένων χρηστών • Ορισμένες βιβλιοθήκες χρησιμοποιούν συστηματικότερα document ordering στο εξωτερικό • Εθνική Συλλογή Περιοδικών: Υπαρκτή, «αόρατη», αναξιόποιγη
1987 - 1994	<ul style="list-style-type: none"> • Δίκτυα δεδομένων: PSDN συνδέσεις βιβλιοθηκών σε HELLASPAC • Εγκατάσταση βάσεων δεδομένων σε CD-ROM • Εγκαταστάσεις LAN • Δικτυώσεις CD-ROM • Εγκαταστάσεις λογισμικών αυτοματισμού σε μεγάλο αριθμό βιβλιοθηκών • Ολοκληρωμένα λογισμικά συστήματα αυτοματισμού βιβλιοθηκών. Υιοθέτηση προτύπων. • Εκτεταμένη εγκατάσταση βάσεων δεδομένων σε CD-ROM (Νοσοκομεία) • Συλλογικός Κατάλογος Περιοδικών, έντυπες εκδόσεις και online διάθεση 105 βιβλιοθήκες • Αξιοποίηση εγγραφών MARC 	<ul style="list-style-type: none"> • Συστηματική παραπεμπτική χρήση Συλλογικού Καταλόγου Περιοδικών • ILL χαμηλό ποσοτικό και ποιοτικό επίπεδο • Λήψη και αποστολή παραγγελιών και άρθρων με fax και ταχυδρομείο • Ενταξη στη συνεργασία για βιβλιογραφίες (παραπεμπτικός ή/και ενδιάμεσος ρόλος βιβλιοθηκών) 	<ul style="list-style-type: none"> • Κάλυψη αναγκών ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής • Διαδεδομένη χρήση document ordering από το εξωτερικό • Εθνική Συλλογή Περιοδικών: Υπαρκτή, «ορατή», έμμεσα αξιοποιήσιμη

Χρονική Περίοδος	Διαθέσιμα Εργαλεία	Μορφές συνεργασίας Βιβλιοθηκών	Κύριος ρόλος Βιβλιοθηκών
1995 – 1997	<ul style="list-style-type: none"> • Συλλογικός Κατάλογος Περιοδικών 200 βιβλιοθήκες, 23.000 τίτλοι. • Συνδέσεις βιβλιοθηκών με INTERNET • e-mail • Ιστοσελίδες ελληνικών βιβλιοθηκών • Χρήση www • Αυτοματισμός πλεονότητας βιβλιοθηκών • Γενικευμένη εγκατάσταση LANs • OPACS • Z39.50 • E-journals (δωρεάν για συνδρομητές εντύπων) Αξιοποίηση δοκιμαστικών περιόδων από εκδότες 	<ul style="list-style-type: none"> • Δημιουργία- λειτουργία Εθνικού Δικτύου E&T Βιβλιοθηκών. 100 συνεργαζόμενες βιβλιοθήκες • Συστηματική λειτουργία online document ordering • Συνεργασία αμυντικού χαρακτήρα (Περιορισμένος συντονισμός περικοπών) • Συζητήσεις για Κοινοπραξίες βιβλιοθηκών («Ενίσχυση βιβλιοθηκών ΓΓΕΤ», «Οριζόντια Δράση ΕΠΕΑΕΚ») 	<ul style="list-style-type: none"> • Κάλυψη τοπικών και υπερτοπικών αναγκών (μέσω Εθνικού Δικτύου Βιβλιοθηκών) • Κάλυψη τοπικών αναγκών και από απομακρυσμένες βιβλιοθήκες (μέσω Εθνικού Δικτύου Βιβλιοθηκών) • Μέλημα: ανάπτυξη τοπικής συλλογής και αξιοποίηση δυνατοτήτων ILL. Παράλληλα: απόκτηση και πρόσβαση • Βιβλιοθήκη είναι ενδιάμεσος για εντοπισμό και απόκτηση άρθρων • Διατομεακή συνεργασία (ΑΕΙ, Ερευνητικά Κέντρα, ΤΕΙ, νοσοκομεία, Τράπεζες κλπ.) • Εθνική Συλλογή Περιοδικών: Υπαρκτή, «ορατή», άμεσα αξιοποιήσιμη

1998	<ul style="list-style-type: none"> • Ηλεκτρονικά περιοδικά, δυνατότητες πρόσβασης σε δικτυακούς τόπους εκδοτών, προμηθευτών. • Ψηφιακές βιβλιοθήκες • INTERNET 2, 10, 34 MBps • LANs, Intranets • WEB OPACS 	<ul style="list-style-type: none"> • Συνεργασίες επιθετικού χαρακτήρα • Πρώτες άτυπες κοινοπρακτικές συνεργασίες (ΕΚΤ-Ερευνητικά Κέντρα ΓΓΕΤ) • ILL ανοδική πορεία • Στενότερη συνεργασία για Συλλογικό Κατάλογο Περιοδικών (αντικειμενική πίεση για βελτίωση: πληρότητα και αξιοπιστία στοιχείων, ταχύτητα ενημέρωσης, πολυχρησιμότητα • Καταμερισμός πόρων (sharing resources) 	<ul style="list-style-type: none"> • Βιβλιοθήκη από χώρος συγκέντρωσης γνωσσιακού υλικού μετατρέπεται σε σημείο πρόσβασης σε πληροφοριακό υλικό • Νέοι ρόλοι: Διαμεσολαβητής πρόσβασης στη Γνώση. (Knowledge Access mediator) • Διαπραγματευτής υπηρεσιών πληροφόρησης Μέλος κοινοπραξίας και αδειούχος χρήσης υπηρεσιών πληροφόρησης • Παράγοντας αποτίμησης βιβλιοθηκών : αριθμός προσβάσεων (όχι αριθμός προσκλήσεων) • Εθνική Συλλογή Περιοδικών: Ανάγκη συντονισμένης αναδιάρθρωσης
------	--	---	---

2. Ηλεκτρονικά περιοδικά - μερικά βασικά αριθμητικά δεδομένα

Ποία είναι όμως τα αριθμητικά δεδομένα που επιτρέπουν σήμερα να εντοπίζουμε το κύριο ενδιαφέρον στις ψηφιακές βιβλιοθήκες και ειδικά σε μία από τις συνιστώσες τους, τα ηλεκτρονικά περιοδικά. Έχει νόημα έχει η συζήτηση για τα ηλεκτρονικά περιοδικά, όταν αποτελούν ακόμη μικρό ποσοστό του συνόλου των εντύπων εκδόσεων; Είναι γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του προϋπολογισμού των βιβλιοθηκών απορροφάται από τις συνδρομές για τις έντυπες εκδόσεις. Ποίο ποσοστό του συνόλου αποτελούν τα ψηφιακά περιοδικά διεθνώς, ποίο ποσοστό στις συλλογές των E&T Βιβλιοθηκών στην Ελλάδα και ποίο σε μια συγκεκριμένη βιβλιοθήκη. Στον πίνακα II παρουσιάζονται ορισμένα μεγέθη και στοιχεία που προσφέρονται για σύγκριση και αναφέρονται κατά σειρά:

1. Στο σύνολο των περιοδικών διεθνώς (επιστημονικών και άλλων),
2. Στο πλήθος των εν κυκλοφορία Επιστημονικών και Τεχνολογικών (E&T) περιοδικών διεθνώς,
3. Στο πλήθος των περιοδικών τα οποία περιλαμβάνονται στο Συλλογικό Κατάλογο Περιοδικών στις Ελληνικές E&T Βιβλιοθήκες,
4. Στο πλήθος των ηλεκτρονικών περιοδικών που εκδίδονται διεθνώς,
5. Στο σύνολο των τίτλων μιας μεγάλης ελληνικής βιβλιοθήκης (EIE)
6. Στο πλήθος των τρεχόντων τίτλων της ίδιας βιβλιοθήκης
7. Στο πλήθος των ηλεκτρονικών περιοδικών της ίδιας βιβλιοθήκης

Πίνακας II

Α/Α	ΠΗΓΗ	ΠΛΗΘΟΣ ΤΙΤΛΩΝ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ-ΣΧΟΛΙΑ
1	ISSN Compact	> 850.000	Αποτελεί τη συνέχεια της έκδοσης CDMARC-serials της Library of Congress. Περιλαμβάνει βιβλιογραφικά εγγραφές για κάθε είδους, περιεχομένου και θεματικού αντικειμένου περιοδικά και όχι μόνο επιστημονικά. Επίσης ένα ποσοστό αποτελεί εγγραφές που αναφέρονται σε προηγούμενους, κλειστούς κλπ. σχετιζόμενους τίτλους. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τα Ελληνικά περιοδικά που περιλαμβάνονται ανέρχονται στα 3.500. Κυκλοφορεί σε CD-ROM και από τον Αύγουστο 1998 είναι προσβάσιμο στο INTERNET [1] με συνδρομή ανάλογη του CD-ROM.
2	ULRICHS	> 180.000	Οδηγός για Επιστημονικά και Τεχνολογικά (E&T) περιοδικά. Αυτά δηλαδή που ενδιαφέρουν κυρίως τις Ακαδημαϊκές και γενικότερα E&T βιβλιοθήκες. Κυκλοφορεί σε έντυπη και CD-ROM έκδοση [2].
3	Συλλογικός Κατάλογος Περιοδικών	> 23.000	Περιλαμβάνει (σχεδόν αποκλειστικά) E&T περιοδικά από 207 ελληνικές επιστημονικές βιβλιοθήκες. Κυκλοφορεί σε έντυπη, CD-ROM και online έκδοση [3].
4	Newjour	> 6.500	Είναι ο διαδικτυακός τόπος με συγκεντρωμένες πληροφορίες για το μεγαλύτερο αριθμό ηλεκτρονικών περιοδικών. Στις 13/10/1998 περιελάμβανε στοιχεία και περιγραφή για περισσότερα από 6.500 ηλεκτρονικά περιοδικά. Τον Οκτώβριο 1998 ο μέσος ρυθμός ενημέρωσης (και αύξησης) ανέρχονταν στις με 12 νέες εγγραφές την ημέρα. [4]
5	Βιβλιοθήκη ΕΙΕ (σύνολο τίτλων)	> 2.500	Περιλαμβάνονται αρκετοί παυμένοι τίτλοι, προηγούμενοι κλπ. σχετιζόμενοι, από την έναρξη λειτουργίας της βιβλιοθήκης το 1960 μέχρι σήμερα. [3]
6	Βιβλιοθήκη ΕΙΕ (τρέχοντες τίτλοι)	> 700 (+600)	Αποτελούν το σύνολο των τρεχουσών συνδρομών σε περιοδικά της βιβλιοθήκης του ΕΙΕ για το 1998. Οι 700 τίτλοι αναφέρονται στην τρέχουσα έντυπη συλλογή ενώ 600 τίτλοι αποτελούν αποκλειστικά ηλεκτρονικούς τίτλους της συλλογής (Business Periodicals Ondisk).
7	Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΕΚΤ	> 260 (+600)	Αποτελούν το σύνολο τρεχουσών συνδρομών σε ηλεκτρονικά περιοδικά της βιβλιοθήκης του ΕΙΕ για το 1998. Οι 260 τίτλοι συνοδεύονται και από την έντυπη αντίστοιχη έκδοση, ενώ 600 τίτλοι αποτελούν αποκλειστικά ηλεκτρονικούς τίτλους της συλλογής (Business Periodical Ondisk).

Μία ποσοστιαία σύγκριση μεταξύ των επιμέρους αριθμών-μεγεθών κάθε πηγής παρουσιάζεται στον πίνακα III. Από την εξέταση του πίνακα III προκύπτουν οι εξής παρατηρήσεις:

1. Ο Συλλογικός Κατάλογος Περιοδικών στις Ελληνικές E&T Βιβλιοθήκες περιλαμβάνει κατά μέγιστο το **12,8%** του συνόλου των διεθνώς κυκλοφορούντων επιστημονικών περιοδικών (με βάση τον οδηγό ULRICH's). Στην πραγματικότητα το ποσοστό είναι πολύ μικρότερο όταν αναφερόμαστε αποκλειστικά σε **τρέχοντες** τίτλους του Συλλογικού Καταλόγου Περιοδικών. Η σύγκριση γίνεται με τον οδηγό ULRICH's επειδή περιλαμβάνει κυρίως E&T περιοδικά, τα οποία ενδιαφέρουν τις επιστημονικές βιβλιοθήκες και όχι με το ISSN Compact που περιλαμβάνει και μη επιστημονικά περιοδικά.
2. Ο αριθμός των ηλεκτρονικών περιοδικών που περιλαμβάνονται στο newjour αντιστοιχεί στο **28,3%** του μεγέθους του Συλλογικού Καταλόγου Περιοδικών. Ακόμη και εάν το σύνολο των περιοδικών που περιλαμβάνονται στο newjour, δεν αποτελεί γνήσιο υποσύνολο του Συλλογικού Καταλόγου Περιοδικών, το ποσοστό αυτό είναι ήδη υψηλό. Δείχνει ότι το πλήθος των ηλεκτρονικών περιοδικών που ήδη κυκλοφορούν, πλησιάζει το 1/3 των περιοδικών που αποτελούν την Εθνική Συλλογή Περιοδικών.
3. Το σύνολο των διαθέσιμων περιοδικών σε ηλεκτρονική μορφή αποτελεί μόλις το 3,6% του συνόλου των εντύπων E&T περιοδικών. Το ποσοστό αυτό είναι πράγματι χαμηλό. Η παρατήρηση όμως δεν πρέπει να αρκестεί σε μια στατική θεώρηση. Σύμφωνα με την ARL (Association of Research Libraries) [5] το 1996 από τα 1.700 ηλεκτρονικά περιοδικά που είχαν καταγραφεί, 215 είχαν μόνο ηλεκτρονική έκδοση. Από αυτά 47 περιοδικά δημοσίευαν άρθρα κατόπιν αξιολόγησης από επιτροπή και 168 διετίθεντο μόνο έναντι συνδρομής. Όσον αφορά τις ηλεκτρονικές εκδόσεις των "παραδοσιακών" εκδοτών, σύμφωνα με την ίδια πηγή, το 1997 είχαν διπλασιαστεί σε σχέση με το προηγούμενο χρόνο και ανέρχονταν σε 3.400. Από αυτά 1.465 τίτλοι κατηγοριοποιούνται ως ηλεκτρονικά περιοδικά, 1.002 διαθέτουν επιτροπή αξιολόγησης δημοσιεύσιμων άρθρων και 708 χρεώνουν με κάποιο τρόπο την πρόσβαση. Από τα στοιχεία ενημέρωσης του διαδικτυακού τόπου newjour [4], ο αριθμός των ηλεκτρονικών περιοδικών αυξάνεται με ένα ρυθμό της τάξεως των 12 νέων εγγραφών ανά ημέρα (Οκτώβριος 1998). Με σταθερό αυτό

το ρυθμό, προβλέπεται να κυκλοφορήσουν μέσα στον επόμενο χρόνο περισσότερα από 3.600 νέα ηλεκτρονικά περιοδικά (αντίστοιχα των έντυπων εκδόσεων). Η εκτίμηση μου είναι ότι ο ρυθμός αυτός θα τριπλασιαστεί σύντομα. Σε ένα χρονικό ορίζοντα τριών ετών το συντριπτικό ποσοστό των περιοδικών του Συλλογικού Καταλόγου Περιοδικών και επομένως της Εθνικής Συλλογής Περιοδικών, θα καλύπτεται με ηλεκτρονικά περιοδικά.

4. Είναι γεγονός ότι τα διάφορα γνωστικά αντικείμενα καλύπτονται με διαφορετικούς ρυθμούς και ποσοστά με ηλεκτρονικά περιοδικά. Σύμφωνα με την ARL [5] τα ηλεκτρονικά περιοδικά των θετικών επιστημών καλύπτουν το 29% του συνόλου των ηλεκτρονικών περιοδικών, τα ανθρωπιστικά το 14%, ενώ το 28% αφορά τις κοινωνικές επιστήμες. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η συλλογή της βιβλιοθήκης του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών (ΕΙΕ), η οποία καλύπτει ευρύ φάσμα γνωστικών αντικειμένων (θετικών, ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών), καλύπτεται ήδη με τίτλους σε ηλεκτρονική μορφή κατά το **66,2%** του συνόλου των τρεχόντων τίτλων της.

Πίνακας III

ΠΗΓΗ	ΠΑΛΗΘΟΣ ΤΙΤΛΩΝ	% ως προς ISSN Compact	% ως προς ULRICH	% ως προς ΣΚΠ	% ως προς newjour	% ως προς Σύνολο τίτλων ΕΙΕ	% ως προς τρέχοντες τίτλους ΕΙΕ
ISSN Compact	850.000						
ULRICHs	180.000	21,2%					
Συλλογικό Κατάλογο Περιοδικών	23.000	2,7%	12,8%				
Newjour	6.500	0,8%	3,6%	(28,3%)			
Βιβλιοθήκη ΕΙΕ (σύνολο τίτλων)	2.500	0,3%	1,4%	10,9%	(38,5%)		
Βιβλιοθήκη ΕΙΕ (τρέχοντες τίτλοι)	700+600	0,2%	0,7%	5,7%	(20,0%)	52,0%	
Ψηφιακή Βιβλιοθήκη ΕΚΤ	260+600	0,1%	0,5%	3,7%	13,2%	34,4%	66,2%

3. Πληροφορία-άυλο αγαθό. Τρεις χαρακτηριστικές ιδιότητες

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθούν τρεις ιδιότητες της πληροφορίας, που αναδεικνύουν την ιδιαιτερότητα της ως άυλο αγαθό. Η πλήρης αξιοποίηση των τριών αυτών ιδιοτήτων καθορίζει τους τρόπους συνεργασίας των βιβλιοθηκών.

1. Σε όρους περιεχομένου η πληροφορία χαρακτηρίζεται από "μη αναλωσιμότητα". Η πληροφορία δεν αντιμετωπίζεται ως

- αναλώσιμο αγαθό. Η "χρησιμοποίηση" της δηλαδή από ένα χρήστη δεν στερεί τη δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί και από άλλους χρήστες, όπως συμβαίνει με τα αναλώσιμα αγαθά.
2. Σε όρους υλικού μέσου-φορέα τα ηλεκτρονικά μέσα προσδίδουν στη πληροφορία την ιδιότητα της "ταυτόχρονης πολύχρηστικότητας", δηλαδή της ταυτόχρονης χρήσης της ίδιας πληροφορίας από περισσότερους του ενός χρήστες. Η ιδιότητα αυτή δεν εμφανίζεται στα έντυπα μέσα-φορείς, όπου η χρήση είναι "αποκλειστικού χαρακτήρα" και η πολύχρηστικότητα υπαρκτή μεν (πρώτη ιδιότητα) αλλά αναγκαστικά ετεροχρονική.
 3. Οι νέες τεχνολογίες πληροφόρησης και τηλεπικοινωνιών καθιστούν μη αναγκαία, σε όρους πραγματικού χρόνου, τη σύμπτωση (ή γειτνίαση) των γεωγραφικών χώρων εγκατάστασης-αποθήκευσης του περιεχομένου (της πληροφορίας) και χρήσης του περιεχομένου (της πληροφορίας).
 4. *Ο δρόμος για τις ψηφιακές βιβλιοθήκες περνάει από τις κοινοπραξίες βιβλιοθηκών και το αντίστροφο: ο δρόμος για τις κοινοπραξίες περνάει από τις ψηφιακές βιβλιοθήκες.*

Το υπόδειγμα της "Αλεξανδρινής" βιβλιοθήκης αναφέρεται σε μια ιδεατή βιβλιοθήκη, η οποία περιλαμβάνει στη συλλογή της "όλες" τις πληροφορίες χωρίς να έχει την ανάγκη συνεργασίας με άλλες. Ένα τέτοιο υπόδειγμα δεν είναι εφικτό, αλλά ούτε και αποτελεσματικό στην εποχή μας. Εμπειρικές έρευνες στις ΗΠΑ [6] και στην Αυστραλία [7] έδειξαν ότι οι μεγαλύτερες βιβλιοθήκες αξιοποιούν ως χρήστες το διαδανεισμό βιβλιοθηκών (Interlibrary loan), ευθέως ανάλογα με το μέγεθος τους. Ειδικά στην πρώτη περίπτωση η έρευνα περιελάμβανε βιβλιοθήκες με συλλογές που αποτελούνταν από περισσότερους από ένα εκατομμύριο τόμους περιοδικών η κάθε μία. Επιπλέον από στατιστικές της ARL [8] προκύπτει ότι ο διαδανεισμός μιας εκατοντάδας περίπου ερευνητικών βιβλιοθηκών των ΗΠΑ αυξήθηκε κατά 116% (ως χρήστες) και κατά 61% (ως προμηθευτές) στη δεκαετία 1986 - 1996.

Η Ελλάδα δεν έχει βιβλιοθήκες τέτοιας εμβέλειας. Η μόνη δυνατότητα είναι η δημιουργία μηχανισμών και συνεργασιών

αξιοποίησης της **"Εθνικής Συλλογής Επιστημονικών Περιοδικών"** από όλα τα μέλη της επιστημονικής κοινότητας. Τέτοια προσπάθεια ήταν το Εθνικό Δίκτυο Ε&Τ Βιβλιοθηκών (ΕΔΕΤΒ) και το σύστημα διαδανεισμού που δημιούργησε. Το ΕΔΕΤΒ είναι μία θεμελιακή συνιστώσα των μηχανισμών και συνεργασιών που απαιτούνται για την επέκταση της **"Εθνικής Συλλογής Επιστημονικών Περιοδικών"**. Δίνει τη δυνατότητα διάθεσης και αξιοποίησης του υλικού που υπάρχει. Με τα σημερινά διαθέσιμα εργαλεία του (Συλλογικός Κατάλογος Περιοδικών), τη δομή και τον τρόπο λειτουργίας αξιοποιεί σε ικανοποιητικό βαθμό την πρώτη από τις τρεις ιδιότητες της πληροφoρίας που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα (μη αναλωσιμότητα). Δεν αξιοποιεί τις υπόλοιπες δύο (ταυτόχρονη πολυχρηστικότητα, ανεξαρτησία τόπων εγκατάστασης και χρήσης σε πραγματικό χρόνο). Αυτές αξιοποιούνται με συνεργατικούς μηχανισμούς συμπληρωματικούς στο ΕΔΕΤΒ: τις **κοινοπραξίες βιβλιοθηκών** και την πρόσβαση κάθε χρήστη σε **ηλεκτρονικά περιοδικά**.

Η επιχείρηση για την ορθολογική αναδιάρθρωση της **"Εθνικής Συλλογής Επιστημονικών Περιοδικών"** και επομένως τη βέλτιστη αξιοποίηση των συνολικά διατιθέμενων πόρων, είναι εφικτή μέσα από τη συνεργασία των επιμέρους βιβλιοθηκών. Για την επίτευξη αυτού του στόχου το ενδιαφέρον των ελληνικών βιβλιοθηκών για συνεργασία οφείλει να επικεντρωθεί στις ψηφιακές βιβλιοθήκες και συγκεκριμένα στα ηλεκτρονικά περιοδικά. Αυτή τη θέση δεν την ενισχύουν μόνο οι τάσεις που προκύπτουν από τα αριθμητικά δεδομένα. Είναι, κυρίως, οι οικονομικές πιέσεις, σε εθνικό επίπεδο, που επιβάλλουν και η φύση της διαθέσιμης τεχνολογίας που επιτρέπει τις κοινοπρακτικές συνεργασίες στις βιβλιοθήκες. Είναι από την άλλη πλευρά, οι διεθνείς οικονομικές πιέσεις και η φύση της διαθέσιμης τεχνολογίας που επιβάλλουν και επιτρέπουν, αντίστοιχα, στους εκδότες την αποδοχή και συμφωνία με τέτοια συνεργατικά σχήματα..

Η δημιουργία πυρήνα **"Συλλογής Ηλεκτρονικών Περιοδικών Κοινοπραξίας"**, αποτελεί άμεσα εφικτό στόχο. Η αποτελεσματικότερη προσέγγιση είναι αυτή των **"ολικών προσεγγίσεων"** δηλαδή διαπραγματεύσεων και συμφωνιών με κάθε εκδότη για κάθε διαθέσιμη ηλεκτρονική πηγή που προσφέρει ο εκάστοτε εκδότης, η οποία ανήκει στο σύνολο των (έντυπων)

συλλογών της κοινοπραξίας. Με τη σημερινή περιορισμένη διαθεσιμότητα ηλεκτρονικών περιοδικών (πίνακας III), η "θεματική προσέγγιση" είναι προβληματική και αναποτελεσματική. Ο περιορισμός σε 3-4 θεματικά αντικείμενα και 4-5 βιβλιοθήκες δεν οδηγεί στη βελτιστοποίηση των διαθέσιμων οικονομικών πόρων. Αντιθέτως, η πρόσβαση σε ηλεκτρονικά περιοδικά, χωρίς σημαντική μείωση του **συντελεστή επικάλυψης** [9], επιβαρύνει το συνολικό προϋπολογισμό. Η μείωση του συντελεστή επικάλυψης αποτελεί την καθοριστική παράμετρο και είναι ταυτόσημη με την βελτιστοποίηση των πόρων.

Για να επιτευχθούν οι στόχοι της ορθολογικής αναδιάρθρωσης της "Εθνικής Συλλογής Επιστημονικών Περιοδικών" το πλαίσιο των διαπραγματεύσεων με τους εκδότες πρέπει να περιλαμβάνει στις συμφωνίες-συμβάσεις τους παρακάτω όρους-κανόνες:

- I. Διατηρούνται για τρία χρόνια **σταθερές** οι **δαπάνες** των Ιδρυμάτων-μελών της κοινοπραξίας για ηλεκτρονικά περιοδικά (δηλαδή των έντυπων περιοδικών εκδόσεων που διατίθενται και σε ηλεκτρονική μορφή).
- II. Διατηρούνται **σταθερά** τα **έσοδα** των προμηθευτών από τις συνδρομές των μελών της κοινοπραξίας, αλλά **διευρύνεται** ο συνολικός αριθμός των τρεχόντων ηλεκτρονικών τίτλων. Αυτό επιτυγχάνεται με την **παύση** της συνδρομής των πολλαπλά αγοραζόμενων τίτλων και την **αντικατάσταση** τους με άλλους τίτλους του ίδιου εκδότη.
- III. Από τα πολλαπλά αγοραζόμενα ηλεκτρονικά περιοδικά διακόπτεται από τα Ιδρύματα-μέλη της κοινοπραξίας (στο σύνολο τους) **όλες πλην μίας** οι τρέχουσες συνδρομές. Τα Ιδρύματα-μέλη της κοινοπραξίας αποφασίζουν: ποίο μέλος καλύπτει το κόστος για ποιόν τίτλο, ποίο μέλος διακόπτει ποιόν τίτλο και με ποιόν τον αντικαθιστά. Κατά την αντικατάσταση επιχειρείται η διατήρηση του ίδιου ποσού που καταβάλλεται σε κάθε εκδότη, ώστε να μην υπάρξουν αντιρρήσεις από τη πλευρά τους. Το ίδρυμα που διατηρεί την συνδρομή για την έντυπη έκδοση δεσμεύεται για τη διατήρηση του τίτλου ("**υιοθέτηση**" περιοδικού) στο μέλλον.
- IV. **Όλα τα μέλη** των Ιδρυμάτων που συμμετέχουν στη κοινοπραξία έχουν **πρόσβαση** σε **όλους** τους ηλεκτρονικούς τίτλους που αποτελούν τη "**Συλλογή Ηλεκτρονικών Περιοδικών Κοινοπραξίας**"

- V. Εάν ένας εκδότης διαθέσει, στην τριετία, νέο ηλεκτρονικό τίτλο, για τον οποίο υπάρχει ήδη συνδρομή στην έντυπη έκδοση από οποιοδήποτε Ίδρυμα-μέλος της κοινοπραξίας, αυτός ο ηλεκτρονικός τίτλος προστίθεται στη Συλλογή της Κοινοπραξίας (ΣΚ) και ισχύει ότι ισχύει στο IV. Εάν ο νέος τίτλος είναι ένας από τους πολλαπλά αγοραζόμενους ακολουθείται το βήμα III.
- VI. Επιτρέπεται για κάθε περιοδικό της "**Συλλογής Ηλεκτρονικών Περιοδικών Κοινοπραξίας**" και κάθε βιβλιοθήκη μέλος της κοινοπραξίας ο συστηματικός διαδανεισμός με άλλες βιβλιοθήκες ή κοινοπραξίες της χώρας με κάθε διαθέσιμο τρόπο "παραδοσιακό" ή ηλεκτρονικό.
- VII. Η συμφωνία με κάθε εκδότη περιλαμβάνει και ανώτατο όριο ετήσιας αύξησης των τιμών των περιοδικών.
Η αποδοχή και υιοθέτηση του παραπάνω πλαισίου κανόνων εξασφαλίζει:
1. Τη δυνατότητα βέλτιστης αξιοποίησης των συνεχώς μειούμενων προϋπολογισμών των βιβλιοθηκών, αφού μειώνεται σταδιακά αλλά δραστικά, ο συντελεστής επικάλυψης και πολλαπλασιάζονται οι δυνατότητες πρόσβασης σε ηλεκτρονικά περιοδικά, με σταθερές τις αντίστοιχες δαπάνες για κάθε Ίδρυμα
 2. Την δυνατότητα να επωφελούνται, ακόμη και οι πιο μικρές βιβλιοθήκες, με την πρόσβαση στο σύνολο των περιοδικών της κοινοπραξίας¹.
 3. Την μείωση της "αντίστασης" των εκδοτών αφού τους εξασφαλίζει σταθερότητα στα συνεχώς μειούμενα έσοδα
 4. Την απομάκρυνση σκέψεων (και στάσεων) για "ευνοούμενες" εξειδικευμένες βιβλιοθήκες και των πραγματικών ή φανταστικών υποψηφίων για "ριζίματα", "καπελώματα" και ιδιοτέλειες μεταξύ των υποψηφίων Ίδρυμάτων-μελών της κοινοπραξίας.
 5. Την επέκταση της κοινοπραξίας και τη συνέχεια στην συντονισμένη, ορθολογική αναδιάρθρωση της Εθνικής Συλλογής Επιστημονικών Περιοδικών.

Η πρακτική αυτή έχει ήδη ακολουθηθεί με επιτυχία από ένα μεγάλο αριθμό κοινοπραξιών στο εξωτερικό [10], [11]. Μόνο στις ιστοσελίδες

¹ Σύμφωνα με τον κανόνα IV το οριακό όφελος των μικρών βιβλιοθηκών είναι πολλαπλάσιο του οριακού οφέλους των μεγάλων, αφού το οριακό όφελος είναι αντιστρόφως ανάλογο του μεγέθους της συλλογής μιας βιβλιοθήκης.

του Academic Press [12] αναφέρονται 29 κοινοπραξίες βιβλιοθηκών που περιλαμβάνουν 884 βιβλιοθήκες-μέλη, από 12 χώρες και καλύπτουν τις πληροφοριακές ανάγκες 6.000.000 τελικών χρηστών. Η μεγαλύτερη κοινοπραξία είναι του Higher Education Funding Council for England (HEFCE) [13] που περιλαμβάνει 136 Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα της Αγγλίας και ακολουθεί το OhioLINK με 109.

5. Αντί συμπερασμάτων

Ο δρόμος προς τις ψηφιακές βιβλιοθήκες δεν είναι στρωμένος με άνθη. Αναφέρονται επιγραμματικά ορισμένα μόνο από τα ανοιχτά θέματα που αναμένουν επίλυση ή αντιμετώπιση:

Τεχνικά - διαδικαστικά

1. Διαδικασίες υπογραφής συμβάσεων πρόσβασης (licence agreements), χρονοβόρες,
2. Διαχείριση κωδικών, συνθηματικών πρόσβασης και διευθύνσεων (IP address) δικαιούχων.
3. Δημιουργία ιστοσελίδων για εύκολη πρόσβαση χρηστών τακτικός έλεγχος και ενημέρωση συνδέσεων
4. Προβλήματα καταλογογράφησης (π.χ. έναρξη συλλογής)

Θεσμικά

5. Καθεστώς δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Ανάγκη προσαρμογής του νόμου 2121/93 στην πραγματική ζωή των βιβλιοθηκών και όχι την νοητή (virtual) πραγματικότητα του νομοθέτη.
6. Κατοχύρωση κοινοπραξίας, Εκχώρηση αρμοδιοτήτων.
7. Εξασφάλιση εθνικού αρχείου ψηφιακού υλικού σε Εθνικό, Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Ανθρώπινος παράγοντας

8. Συντονισμός μελών κοινοπραξίας, εκούσια αυτοδέσμευση μελών. Αναγνώριση ότι το "επιμέρους καλό" περνάει μέσα από το "συνολικό καλό"
9. Κίνητρα αποδοχής εξοικείωσης τελικών χρηστών, μετακίνησης προς ψηφιακές βιβλιοθήκες

10. Εκπαίδευση - υποστήριξη χρηστών

11. Απαιτούμενες δεξιότητες στελεχών, υπέρβαση προσωπικών ανταγωνισμών, τεχνολογικών (και όχι μόνο) ανασφαλειών.

Η μετάβαση στις ψηφιακές βιβλιοθήκες είναι ένα είδος "νομοτέλειας". Η μετάβαση στις ψηφιακές βιβλιοθήκες όμως δεν αποτελεί, σε καμία περίπτωση, πανάκεια για τα χρονίζοντα προβλήματα των ελληνικών βιβλιοθηκών. Ο θεσμός της κοινοπραξίας είναι ένα αναγκαίο, αλλά όχι και ικανό, εργαλείο αντιμετώπισης των νέων προκλήσεων και προβλημάτων που επιφέρει η νέα εποχή των πληροφοριών. Είναι ζητούμενο, ακόμη, η έγκαιρη προετοιμασία των εμπλεκόμενων μερών, ώστε να ανταποκριθούν αποτελεσματικά στις απαιτήσεις των καιρών. Είναι, ωστόσο, εντός των υπαρχουσών δυνατοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, που λειτουργεί στις (και για τις) βιβλιοθήκες, να μετατρέψει τις προκλήσεις σε ευκαιρίες.

Βιβλιογραφία – παραπομπές

- [1] ISSN Compact, 27η έκδοση CD-ROM, Αύγουστος 1998, και <http://www.issn.org/ISSNONLINE.html>
- [2] ULRICH's Plus, CD-ROM edition, Fall 1998, Bowker
- [3] Συλλογικός Κατάλογος Περιοδικών στις Ελληνικές Επιστημονικές και Τεχνολογικές Βιβλιοθηκών. Ε' έκδοση, (1998), ISSN 0256-968X: , ΕΚΤ Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης.
- [4] <http://gort.ucsd.edu/newjour/>
- [5] *Directory of Electronic Journals, Newsletters and Academic Discussion Lists*, 7th Edition (1997), ISSN: 1057-1337, ARL Association of Research Libraries, <http://www.arl.org:591/>
- [6] Paustian, P. R. (1981). Collection size and interlibrary loan in large academic libraries. *Library Research*, 3, 393-400.
- [7] F. C. A. Exon, Keith F. Punch. (1997) "The Self-Sufficient Library Collection: A Test of Assumptions". *Journal of the American Society for Information Science*. 48 (1):11-16
- [8] Martha Kyrillidou, "The use of Statistics by Libraries in North America", στο 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών "Οι Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και η πρόκληση του εκσυγχρονισμού",

- Αθήνα, 5-7 Νοεμβρίου 1997, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1998, σελ. 41-55.
- [9] Φίλιππος Τσιμπόγλου. "Η λειτουργία του Εθνικού Δικτύου Επιστημονικών & Τεχνολογικών Βιβλιοθηκών και οι αναμενόμενες επιδράσεις του στην αναδιαμόρφωση της Εθνικής Συλλογής Περιοδικών", στο 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών *"Οι Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και η πρόκληση του εκσυγχρονισμού"*, Αθήνα, 5-7 Νοεμβρίου 1997, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1998, σελ. 207-237.
- [10] Φίλιππος Τσιμπόγλου, Άννα Φράγγου, Κλωντίνη Δέρβου-Ξενίδου, Μαρίνα Κορφιάτη, Μαρία Λεκίδου. *"Ορθολογική αναδιάρθρωση των συλλογών των περιοδικών στις ελληνικές Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες"*. Μελέτη ομάδας εργασίας, Οριζόντια Δράση ΕΠΕΑΕΚ, (ΥΠΕΠΘ), Θεσσαλονίκη (1998).
- [11] Don L. Tolliver "Policy and Cost Implication for Libraries in Statewide Consortia: The OhioLINK Experience" στο 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών βιβλιοθηκών *"Οι Ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες και η πρόκληση του εκσυγχρονισμού"*, Αθήνα, 5-7 Νοεμβρίου 1997, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1998, σελ. 33-40.
- [12] <http://www.academicpress.com/www/ap/conslist.htm>